

TRAGIKOMIČNO U DJELU ĐIVA Š. GUNDULIĆA (TRAGIKOMEDIJA »OTON«)

Nada Beritić

Kad god govorimo o manje poznatim dubrovačkim piscima ili o još manje poznatim njihovim djelima, ne možemo mimoći već odavno izrečenu i mnogo puta ponovljenu tvrdnju da su naša saznanja o njima i njihovim djelima zastala na činjenicama koje su nekoć zabilježili dubrovački biografi. Stariji književni historičari, ako su ih uopće i spominjali, svojim su sudovima i ocjenama pothranjivali stajališta mlađih istraživača o neznatnoj gotovo zanemarljivoj vrijednosti ili cijelog opusa pojedinih pisaca ili pak određenih pojedinačnih djela.

Bilo je tome i objektivnih razloga. Najprije ta su djela, zapravo ono što je do nas došlo, još uvijek u rukopisima razasuta po brojnim bibliotekama ne samo u našoj zemlji nego i izvan nje. Nadalje, oni malobrojni podaci koji su ostali zapisani na rukopisima o samom autoru, vremenu nastanka djela ili mjestu njegova izvođenja, ako se radi o dramskom tekstu, ne podudaraju se uvijek ni sa zapisima dubrovačkih biografa, ni sa onim što je ostalo zabilježeno na drugim primjercima rukopisa. Pojedina djela još uvijek se zatiču čak i u dcset i više prijepisa s većim ili manjim razlikama u tekstu. Pa ako se u takvoj situaciji neki odvažni pojedinac uhvati u koštac s rješavanjem pitanja autorstva djela nekog manje važnog pisca i utvrđivanja njegove kulturne ako već ne i književne vrijednosti ili još smjelije s objavljivanjem samog djela,

neminovno se nađe pred problemom kako to da ostvari. Ta zar bi Primojevićeva *Euridiče*, Gučetićev *Leon filozof* ili njegova *Io* ili pak *Sofronija* Vice Pucića, a pogotovo *Oton* Điva Š. Gundulića u dogledno vrijeme svi od reda, odjednom, ugledali svjetlo i to u zasebnim publikacijama, da to nije učinio njemački slavist W. Potthoff.¹

To što Đivo Š. Gundulić nije uspio da zainteresira ni starije ni novije književne historičare možemo i da razumijemo. U toku nešto više od jednog stoljeća trojica su se članova obitelji Gundulić pojavila u književnom životu Dubrovnika. Otac Đivo Frano, sin mu Šiško i unuk Đivo. Sva pažnja kako dubrovačkih biografa tako i književnih historičara od onih najstarijih pa sve do današnjeg vremena bila je usmjerena ka najznačajnijem među njima — ocu Đivu Franu. O Šišku se pisalo relativno malo i uvijek u vezi sa *Sunčanicom* odnosno pitanjem njena autorstva. O Đivu, međutim, niti toliko.² I sami su dubrovački biografi u zapisima o Đivu bili prvenstveno zaokupljeni fenomenom nasljeđivanja pjesničke sklonosti u porodici Gundulić. Saro Crijević, na primjer, povezao je Đivov pjesnički rad s nasljednim faktorom »haereditario jure«.³ Ugledni Đuro Matijašević smatrao je Điva »dostojnim nasljednikom« slavnog djeda.⁴ A prema Appendinijevu sudu Đivo je »slijedio slavne tragove velikog pretka«.⁵

U njihovim zapisima naznačena su i Đivova djela i to ne samo ona koja su nam i danas dostupna, naravno u raznim rukopisima ponajčešće, nego su nas upravo oni upozorili i na njegova djela koja još nismo prepoznali među adespotnim rukopisima u dubrovačkim bibliotekama i ne samo u njima. Na žalost nisu uvijek bili dovoljno precizni i točni pa su pri spomenu Đivovih pjesničkih radova ne malo i griješili. Najprije su propustili da zabilježe ono što je Đivo doista napisao — *Suze i tužbe Radmilove* (Crijević),⁶ zatim su njegovim djelima pribrojali *Sunčanicu* koja nije potekla iz njegova pera (Ferić,⁷ Appendini⁸), da bi najzad od njegove pastirske igre *Radmio* stvorili dvije drame — jednu s imenom *Raklica* a drugu s imenom *Radmio* (Slade,⁹ Appendini¹⁰). Jedino je *Oton* uvijek atribuiran Đivu. Takav je slučaj i sa očuvanim rukopisima. Od ukupno trinaest¹¹ koliko nam je dosad bilo dostupno, samo na jednom nije naznačen autor. Svi ostali nose ime Điva Šiška Gundulića, vlastelina dubrovačkoga. Na većini rukopisa zabilježena je godina 1707. koje je godine *Oton* prikazan. Na isto tolikom broju rukopisa zapisano je ime družine Sjedinjeni koja je izvela *Otona*. Još je jedan detalj sačuvan na njima. Dva su nas, naime, rukopisa upozorila da je družina Sjedinjeni

izvela »tragediju« zapravo »žalostivo« odnosno »polužalostivo prikazanje« *Oton* u dubrovačkom Orsanu.¹² Taj bi podatak trebalo zacijelo povezati s odlukom Malog vijeća od 8. III 1707. godine.¹³ Toga je, naime, dana prihvaćeno jamstvo Frana S. Tudizića i Brnje M. Đorđi Bunića u ime ostalih da će družina Sjedinjeni slijedeće večeri »recitabit et fecerit rappresentationem integram in Arsenatu«. Ukoliko pak družina ne bi izvršila datu obavezu, jamce je čekala kazna zatvora u trajanju od osam dana. Malo je vijeće očito nastojalo osigurati te večeri izvedbu jedne kazališne predstave utoliko prije što je još jedna družina, vjerojatno pučana, koja je nosila ime Nepoznani, tražila u isto vrijeme dozvolu da prikaže neku komediju. Budući da jamcima nije uslijedila kazna zatvora, ne treba sumnjati da je družina Sjedinjeni izvela u Orsanu *Đivova Otona* i to upravo 9. III 1707. godine. Te su večeri stari i mladi koji su se našli na predstavi uživali u gipkim osmercima koje su recitali članovi družine. I ne samo u njihovim recitacijama. Tragikomedija *Oton* istina nema mnogo blještavih izvanjskih efekata. To nije spektakl u palmotičevskom smislu, spektakl podoban ondašnjim našim scenskim mogućnostima. *Oton* nema korskih partija na kraju činova, samo je jedanput upriličena dvorska svečanost, u kraljičinoj pratnji samo je jedna dvorska dama, natprirodni čudesni elementi pojavljuju se na sceni samo jedanput u slučaju dokazivanja krivice pomoću vatre. Ali ako i nema korskih partija to ne znači da se pojedine scene ili samo neki njihovi dijelovi lirskog, pastoralnog ugođaja i ljubavnog sadržaja nisu pjevali uz pratnju muzike jednog ili više instrumenata. Takav nam se upravo čini monolog Vladimira iz I čina (VII scena) i bez obzira da li se samo recitirao uz muzičku pratnju ili pak pjevao uz muziku, taj je ljubavno-lirski prizor mogao da zazvuči ugodno, lepršavo:

*Blazi vjetri i studeni
vrh cvjećica ki pršite,
i ki nemir moj ljuveni
po ovijeh mjestijeh raznosite,*

*sred lica se anđeoskoga
mê Ljubice ustavite
ter joj vjernijeh srca moga
sto celova odnesite!*

---

*Ako gustoj gdje u gori
zorni slavici cvili i poje,
čini mi se da govori:
Ljubice ti evo tvoje!*

*Ako vjetric listom krene,
ako prolije val se u vodi,
scijenim lijepa mâ kod mene
Ljubica mi da prohodi!*

Osim eventualne svirke i pjevanja koji su se činili mogućim bar u nekim dijelovima tragikomedije, plesni intermezzo bio je nesumnjivo sastavni dio VII scene II čina *Otona* odnosno sastavni dio dvorske svečanosti koja se u toj sceni odvija. Plesna točka ne izvodi se samo radi zabave nego s namjerom da se prikažu i uzveličaju bojni uspjesi Otonovih vitezova. Dakle ples ratnika u stilu moreške koliko je to bilo moguće na skromnoj pozornici dubrovačkog Orsana. Tako je zabilježeno u didaskalijama nekoliko različitih rukopisa:

*Udaraju strumenti, čini se batalja, pak se formava jedan balet,¹⁴
Udaraju svirale, čini se boj, zatijem veseli igraju,¹⁵*

*Udaraju razlike svirale, čini se boj od igre pak se zameće
tanac.¹⁶*

Još je Đuro Ferić u svojim kratkim pjesmama na latinskom jeziku — Elogijima — posvećenim dubrovačkim piscima i njihovim djelima, zapravo u onom Elogiju¹⁷ koji se odnosi na Điva i njegovu *Otona* ukazao na povezanost roda Gundulića i austrijske cesarske kuće. Stoji činjenica da su Đivovi stričevi, braća, nećaci pa i njegov jedinac sin bili u službi austrijskih careva. Sam pak Đivo nije. Jedini je on od nekoliko generacija obitelji Gundulić svoj životni vijek proveo u Dubrovniku u službi Republike, nadzirući po Pelješcu i Konavlima i svoja imanja u odsutne mu braće.

Ferićevi latinski distisi u pohvalu Đivova *Otona* pretpostavljali su, čini se, dramsku radnju satkanu na saznanju i iskustvima stečenim u toku dugogodišnje povezanosti Gundulića s austrijskim dvorom. Međutim, pri stvaranju *Otona* Đivo je posegnuo za talijanskim izvornikom. Poslužio se, kako je svojevremeno ukazao Slobodan P. Novak, muzičkom tra-

gedijom *Ottone* kazališnog pisca Girolama Frigimelica Roberti.¹⁸ Taj talijanski *Ottone*, prikazan u teatru S. Gio. Grisostomo u Veneciji 1694. gdje je iste godine i tiskan, evocira nekoliko epizoda iz života Otona III, rimsko-njemačkog cara i žene mu Marije Aragonske. Od muzičke drame kakav je talijanski izvornik bio, *Đivo* je sačinio dramu s nešto malo muzike i pjevanja eventualno. Scenografija *Otona* je uvelike pojednostavnjena i prilagođena mogućnostima pozornice u Orsanu. I broj lica u *Otonu* je manji nego u talijanskom predlošku,¹⁹ jer je *Đivo* očito morao voditi računa o članovima družine Sjedinjeni. Radnja talijanskog izvornika je nešto složenija, odvija se na nekoliko kolosijeka razmjerno i većem broju lica. U prvom su planu Oton i njegova žena koja u drami nosi ime Eleonora, u drugom ponovo Oton i njegova ljubavnica Giovanna, u drami Lukrecija, a u trećem Otonov nestali sin pod imenom Fausto i njegova vjerenica Matilda. U *Đivovu Otonu* u kojem susrećemo imena od ranije nam poznata iz dubrovačkih tragikomedija, dva su para pokretačka snaga drame: Oton i žena mu Sunčanica te Vladimir i Ljubica. Samim tim je i radnja drame uprošćena, neke epizode iz talijanskog izvornika sasvim su izostavljene, dok su opet neki detalji, tek naznačeni u talijanskom izvorniku, u *Otonu* daleko više naglašeni, čak razrađeni. Stihovi koje ćemo u nastavku citirati, a tiču se Vladimira i Sunčanice i života na dvoru, ilustrirat će te naše tvrdnje.

Nakon mnogih ratnih okršaja u kojima je predvodio Otonove vite-zove, bojnike i »stražnike« u borbi s neprijateljima, Vladimir ostaje na dvoru Otona i njegove druge žene Sunčanice. No on je nezadovoljan životom na dvoru i želi što prije da ga napusti netom isprosi Ljubicu, jer kaže:

... dvornijeh himba sit sam veće

(I, 1)

zato predlaže Ljubici:

*Bjež'mo iz dvorbe, u koj nije
časti, pravde, ni kreposti,
nu stanuju najružnije
opačine i bludnosti!*

Međutim, životom na dvoru i svojom sudbinom nije zadovoljna ni Sunčanica te žali što je nije porodila neka priprosta žena i pružila joj na taj način mogućnost da živi u slobodi:

*Da mi je sreća dopustila,
kagod majka potištena
sred pustošnijeh vašijeh sjena
da me tužnu porodila,*

*priprostem bih u porodu
zasve uboga mirna bila,
i žučenu mu slobodu
među drugam uznosila!*

(I, 4)

Ta Đivova razmišljanja o životu na dvoru ne bismo smjeli shvatiti samo kao plod njegovih domišljanja ili isključivo knjiških saznanja. Kao pripadnik klase koja je upravljala Republikom i vodila je kroz Scile i Haribde njenog burnog unutarnjeg života i još burnije borbe za slobodu i opstanak zacijelo je znao kakva su sve sredstva dozvoljena za postizanje tih ciljeva. A brojni članovi njegove šire obitelji koji su se probijali na dvore austrijskih careva imali su zasigurno mnogo toga da kažu što je išlo u prilog Đivovih razmišljanja o životu na dvoru. Trebalo bi pogotovo respektirati njegovo lično iskustvo koje je stekao obavljajući razne dužnosti u Republici vezane s tumačenjem i primjenom pravnih normi i propisa što se reflektiralo i u stihovima *Otona*:

*Krivcu istomu dat se ima
brijeme svoje od obrane
dokli sucu na očima
očit njegov grijeh ostane*

*griješi sudac kada svoga
podložnika na smrt sudi
i da od njega čut ne žudi
ni obrane ni razloga.*

(III, 8)

Ispredajući priču o Vladimiru, kraljici Sunčanici zaljubljenoj u tog mladog i lijepog »stražnika«, kralju Otonu koji ne preza da kaže za lijepu Sunčanicu:

*Ti najdraža i najljepša,
mojih slava slava jesi!*

(II, 7)

Đivo je, u toj verziji priče o čistom Josipu, Putifaru i njegovoj ženi, možda nesvjesno a možda i namjerno, da potvrdi već ranije izrečene misli o životu na dvoru, postavljao lica u razne tragikomične situacije što ne nalazimo u talijanskom izvorniku ili bar ne u toj i takvoj formi.

Zar možemo drugačije da doživimo Otona kad se pred bojnicima i »stražnicima« koji su zajedno s njim pridonijeli pobjedi, hvali:

*a cesarske vrh mé glave
nedobitni lovor siva*

(II, 1)

a na drugom mjestu opet:

*Sa slavnoga moga čela,
moji vjerni, lovor vijte,
i hrabrena moja djela
po svem svijetu razglasite!*

(I, 3)

ili u prilici kad te bojnike i »stražnike« treba i da nagradi a Sunčanica traži da se najhrabriji među njima, Vladimir, otjera sa dvora pa Oton prestravljen jadikuje:

*Zašto, brače, potlačena
od nas krepos da uzbude?
Zašto mlaca da hrabrena
podepšemo bojne trude,*

*Zašto, ah zašto mjesta ovoga
cvijet najljepši otruniti,
i kraljevstva zašto moga
štit najtvrđi ukloniti?*

(I, 5)

Ali budući da je već ranije obećao Sunčanici:

*Svaka tvâ će bit požuda
harlo od mene ispunjena*

(I, 5)

i to upravo zato jer:

sve dostoji lijepos tvoja

(I, 5)

Oton će protiv svoga uvjerenja, svjestan da je zahtjev Sunčanice koliko nerazuman i neodgovoran toliko i nepošten, odbaciti glas vlastite savjesti i kraljevskog dostojanstva i uzviknuti:

*sve tvê želje ispunit ću
i isti život njegov pače
u tvê ruke postavit ću.*

(I, 5)

Ako bismo Sunčanicu posmatrali samo iz jednoga ugla, kao zlu maćehu, što ona nesumnjivo jest, pojednostavnili bismo taj lik kome su i talijanski izvornik a i Gundulić namijenili i ulogu zaljubljene žene u doista posebnoj situaciji: kraljica zaljubljena u kraljeva »stražnika«! I iz te situacije izviru neke tragikomične scene od kojih se jedan dio našao samo u Divovu *Otonu*. Najprije scena kad Vladimir prosi kraljičinu milost, a ona mu izjavljuje ljubav! Vladimir se toliko zasramio da je Sunčanica ostala zapanjena njegovom reakcijom:

*vidjela sam njega veće
od mene se carljeniti!*

(II, 3)

Ili druga scena kada se, nakon neuspjeha s ljubavnim očitovanjem, Sunčanica pridružuje Otonu na dvorskoj svečanosti uvjeravajući ga:

*Slavni kralju, ljubav moja
nije mogla čas karzmati,
kad se imaju djela tvoja
i tvê slave uživati!*

(II, 7)

a zapravo joj je želja i namjera bila da na toj dvorskoj svečanosti može:

*moga vajmeh neharnoga
mladca uživat izgledati!*

(II, 5)

Sunčanica i dalje pokušava da probudi ljubavni plam u Vladimira, ona ne preza ni pred kakvim moralnim zaprekama pa ni pred onim što je ratniku najsvetije: uvreda kraljevskog imena, izdaja časti:

*cesarskoga slavu imena
hoćeš, vajmeh, pogrdjeti?
Tot izdana čast će biti?*

(II, 8)

Ne prihvaća Sunčanica ni te razloge, oni za nju nemaju ni važnosti ni značaja:

*kê izdajstvo, čast li koja?
ti si ures moj čestiti
ti mē carstvo, ti čast moja!*

(II, 8)

i ostaje dosljedna svojim osjećajima prema Vladimiru. Ona nije kriva za njegovu nepravednu osudu i ispija otrov i prije nego je saznala da je Vladimir Otonov sin kojeg je još kao malo dijete pokušala ubiti priznajući Otonu i svoju grešnu ljubav i svoje zlodjelo.

Još je Frano Appendini zapisao da je Đivo Š. Gundulić — koji je živio na razmeđi stoljeća gotovo isto toliko u XVII koliko i u XVIII stoljeću — zaslužan što je pjesnička riječ u Dubrovniku ponovo oživjela nakon velike trešnje.²⁰ A kad govorimo o Đivovu *Otonu*, onda pritom mislimo i na dramsko stvaralaštvo zapravo na tragikomediju kao dramski rod, i na kazališni život u kojem su, ali ne još zadugo, pečat davala djela domaćih autora, i na domaće družine kazališnih amatera bilo pučana ili plemića koje su ta djela izvodile. S *Otonom* Đivo je pokušao da tragikomediju već dobro ishlapjelu, istrošenu i degradiranu ponovo oživi i produži joj trajanje i u XVIII stoljeću. Jer njegov *Oton* nije samo prijevod talijanskog izvornika ni samo njegova prerada, nego Đivov doživljaj izvorne priče i talijanskog predloška sročen istina u stereotipnoj formi dubrovačkih tragikomedija. No unatoč tim osobinama Đivov je pokušaj i otpočeo i završio se s *Otonom*. Ako su dakle s ovim djelom produžile svoje trajanje u XVIII stoljeću i pozitivne i negativne osobine dubrovačke tragikomedije, morao bi se, iz razloga koji smo ovdje pokušali naznačiti, bar toliko korigirati ovlaš donesen Kombolov sud koji o *Otonu* kaže da »ni bolji ni gori od drugih«²¹ da mu se dopiše i ova kratka nadopuna ali ipak drugačiji.

BILJEŠKE

¹ W. Potthoff, *Dubrovniker Dramatiker des 17. Jahrhunderts I, II*, Giessen 1975.

² O Đivu Š. Gunduliću, njegovu životu i njegovim djelima objavit ćemo uskoro opsežniju studiju.

³ S. Crijević, *Bibliotheca ragusina* II, 280.

⁴ P. Kolendić, »Biografska dela Ignjata Đurđevića«. *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, II odelj. knj. VII, Beograd 1935, 8.

⁵ F. M. Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità storia e letteratura de'Ragusei*, II, Ragusa 1803, 234.

⁶ Usp. S. Crijević, o. c., 279—280.

⁷ D. Ferić, *Ragusinorum poetarum qui illyrica lingua scripserunt seu versibus, seu prosa, elogia*, 8. Ms 29 Bogišićeve biblioteke u Cavtatu.

⁸ F. M. Appendini, o. c., 289.

⁹ S. Slade, *Fasti litterario Ragusini*. Venetiis 1767, 33.

¹⁰ F. M. Appendini, o. c., 235.

¹¹ Sedam prijepisa *Otona* pohranjeno je u Dubrovniku, jedan u Cavtatu, a pet u Zagrebu.

¹² Ms I b 63 u Arhivu JAZU u Zagrebu i ms 192 Male braće u Dubrovniku.

¹³ *Consilium minus* 88 (1701—1708), 230—231.

¹⁴ Ms 245 Male braće u Dubrovniku.

¹⁵ Ms 344 Naučne biblioteke u Dubrovniku.

¹⁶ Ms 172 Male braće u Dubrovniku.

¹⁷ To je elegij br. 7 koji glasi:

Vestra Domus fuit innumeros addicta per annos
cum laude Austriacis, Gundula, Caesaribus.

Nunc canitur tibi Caesar Otho, sic barbiton ipsum
possumus addictum dicere Caesaribus.

¹⁸ S. P. Novak, »Oton« i dva unuka. *Oko* 123, 2—16 XII 1976, 13.

¹⁹ I broj članova je manji, samo tri, dok je *Frigimelica Roberti* ispjevao čitavih pet.

²⁰ F. M. Appendini, o. c., 234.

²¹ M. Kombol, »Hrvatska drama do 1830«. *Hrvatsko kolo* II, 2—3, Zagreb 1949, 305.